

Имунизација и слобода избора

Када се помене реч слобода или њено укидање, одмах се ваљда асоцирајући на Кантово одређење слободне воље, као нечега што одређује самога човека, та тема ставља у први план. Имунизација становништва је један озбиљан друштвени подухват, који се већ дуго спроводи. Подразумева давање вакцина и ревакцина, које имају за циљ да нас заштите од заразних болести. У зависности од степена угрожености друштва, заједница прописује да се нека мера из домена имунизације обавезно (законски) спроводи или према потребама које проистичу из околности путовања, односно тренутне епидемиолошке ситуације.

Вакцине су биолошки препарати који се дају да би изазвали заштитни имунолошки одговор на одређене заразне болести и праве се у виду живих¹ и мртвих бактеријских вакцина, живих и мртвих вирусних вакцина, анатоксин² вакцина или вакцина направљених генетским инжењерингом³. Ревакцинација се даје са циљем подизања титра антитела на заштитни ниво у организму, пошто он падне после неког времена од давања вакцина. Током живота дете се ревакцинише једном или више пута у зависности од врсте вакцине. Свака држава прописује у зависности од епидемиолошке ситуације списак болести које се превенирају вакцинама. У Србији су то десет болести: Дечија парализа, Дифтерија, Тетанус, Велики кашаљ, Мале богиње, Рубеола, Заушци, Хемофилус инфлуенце Б, Хепатитис Б и Туберкулоза. Процењујући многе околности наше законодавство је ове болести уврстило у оне против којих се спроводи **законом обавезна** имунизација. Од те обавезе изузимају се само деца која имају трајне или привремене контраиндикације. Кад истекну околности због којих постоји привремена контраиндикација, приступа се имунизацији.

У вези проблема имунизације и слободе одлучивања треба истаћи прво, да је систематска вакцинација тековина двадесетог века и да је она значајно смањила смртност деце за неколико десетина процената и друго да је њено увођење било повезано са лутањима у квалитету вакцине, који се односио на мању или већу опасност од њене примене. Живе су вакцине давале бољу заштиту, али је увек постојала опасност од тога да ли је вакцинални сој довољно ослабљен и обрнуто, мртва је давала слабију заштиту али је била безопаснија. Производња вакцина захтева

1 Ако се ради о живим вакцинама оне су ослабљене у смислу изазивања заразних болести

2 Анатоксин – ослабљен токсин бактерије код кога је очувано биолошко својство да утиче на стварања антитела

3 Вакцина против Б жутице

високо софистициране мере и поступке, а могућност генетског инжењеринга код неких људи ствара страх од последица. У условима технолошког јаза богатих и сиромашних, другима је остало да развијају системе контроле вакцина, али корупција која прати неразвијене, код многих у таквим друштвима не улива сигурност да је систем контроле добар. Због тога је потпуно очекивано да се јаве групе људи које желе да одлуку о примању или не примању вакцине врате у своје руке, односно да изборе право да самостално одлучују о судбини своје деце.

Политички угао проблема

Постоје ли историјски и законски разлози да се отвори политички фронт и ко су супротстављене стране?

Гледано из историјског угла до доба реформације и ренесансе ова дилема није ни постојала. Заједница је имала апсолутно право одлучивања у оваквим ситуацијама, а појединац је био беспоговорни извршилац одлука заједнице. О значају заједнице у том историјском периоду најбоље сведочи пресуда “остракизма”⁴. То је уз смртну казну била најтежа казна. О поштовању закона сведочи и Платонов дијалог⁵ који обрађује задње Сократове сате у тамници. Међутим од доба ренесансе и реформације почиње потпуно другачије да се гледа на људска права и слободе. Право на живот, право на мишљење, право на вероисповест и право на једнакост постају темељни ставови на којима почивају нововековне политичке борбе у чијем центру је еманципација личности. Готово све револуције, почев од Кромвелове борбе за ограничавање моћи суверена па преко Америчке борбе за независност, до Француске и Октобарске револуције у своје програме уткале су напред наведене принципе. Степен личних слобода у једној заједници постао је мерило њене демократичности, што у крајњем и јесте, мада је проблем слобода јако широк и подложен злоупотребама, па се догађа да некад у недемократским режимима имамо већи степен личних слобода у неким областима живота него у демократским. Подсетимо се каква су права у једној изразито недемократској земљи, каква је била Либија за време Гадафија, имали њени грађани у домену социјалне заштите, школовања или социјалних услова (пензије) и истих тих права каква су у њој рецимо по много чему сличној земљи, која је у задњих тридесет година имала виши степен политичких слобода, имали држављани Турске.

4. Доношена је у Атини и којом је појединац осуђиван у смислу одузимања грађанских права и прогонством на одређени број година

5. Платон: Смрт Сократова

У неким земљама широм света нема законом обавезних имунизација, али се држава на многе друге начине штити, као што је дозвола школама да имају право да не упишу невакцинисану децу. Ту се проблем слободе избора помера за касније године и измешта у сферу дискриминације при упису у школе. Да би уписали факултет неке од држава САД од страних држављана траже да су имунизовани, а од својих само у условима непосредне опасности. Верска ограничења за неке средине, довољан су разлог да се вакцинација избегне, али у условима актуелне угрожености од заразних болести одузима им се то право. Начин на који се поједине државе односе према имунизацији више има везе са историјским искуствима, епидемиолошком и социјалном ситуацијом него са степеном постигнутих политичких слобода, односно да закључим да овај проблем није јединствено решен у свету.

Код нас су закони који третирају имунизацију и у оквиру тога слободу избора за исту или против ње, још у свом доношењу пре више од пола века, подржали законску обавезност имунизација, што због преваге једнакости над личним слободама, што због репресивности тадашњих закона, што због еуфорије изазване успехом у смањењу оболевања болести против којих се спроводила имунизација. Данас смо у другачијем положају. Сукобљавамо се са чињеницом да постоји антивакцинални лоби, да је стандард грађана и здравствено васпитање на вишем нивоу него пре пола века, као и да је из заједничког сећања готово избрисана сва погубност оболевања од ових заразних болести.

Постоји ли код нас у правом смислу антивакцинални лоби? Поред неколико друштвених активиста и малог броја родитеља чија су деца по њиховом мишљењу постала хендикепирана после добијања вакцина, нема озбиљније снаге која се бори за слободу избора при имунизацији. Некохерентност састава, сумњива стручна компетентност, нејасни аргументи против имунизације су политичка платформа тог лобија. Слобода избора по сваку цену, једино је што се јасно може извући из њиховог деловања. Нејасан је и начин финансирања. За сада, њихови поступци не наилазе на ехо код широког грађанства које би требало да је заинтересовано за тај проблем. Ветар у леђа овој групи дала су два догађаја. Један који се односи на срамна збивања и манипулације око набавке вакцина против свињског грипа 2009, како код нас, тако и широм света и други који се односи на изражену сумњу једног истраживача⁶, који је вакцину против малих богиња означио као разлог појаве аутизма код деце, што је навело један број такође угледних лекара да подрже из њима знаног разлога ове ставове. Аутизам је иначе једно врло тешко стање организма, које се манифестује развојним поремећајем комуникације и социјалне интеракције. Јавља се у раном детињству и траје читав живот. Преваленца је 0,6 на 1000, а

⁶ Ендрју Вејкфилд који је истраживања обавио 1998.

чешће оболевају мушкарци. Изнета сумња морала је да се провери, али је онај ко ју је изнео одустао од ње и изгубио лиценцу за рад. Многи су то протумачили као притисак на истраживача да се повуче и задржали резерву према вакцини против малих богиња. Стручњаци који се баве аутизмом код деце још увек не знају етиолошки разлог за његову појаву.

Насупрот напред поменутом лобију налази се армија оних који беспоговорно спроводе имунизацију, који су у нашим условима државни поданици и који за своје деловање имају јасне аргументе:

- Смањен ризик оболевања и смрти од болести које се превенирају имунизацијом (неколико десетина процената мање оболева и исто толико је мања смртност од тих болести од како се примењује имунизација)
- Висока безбедност вакцине што се огледа у малом броју нежељених реакција и сталним проверама серија вакције које су у употреби.
- Организованом раду како на извођењу, тако и у провери ефеката имунизације.
- Стално праћење нежељених ефеката и њихово пажљиво анализирање.

Иза њих стоји држава са својим финансирањем и свим својим службама неопходним да подрже овај обиман посао.

Ако сад погледамо интересе обе стране у овом процесу, видимо да им је заједнички интерес добробит деце, само што држава заступа став да је њихова добробит у смањењу ризика оболевања од заразних болести по цену укидања њиховог права (права њихових родитеља) на слободу избора, док антивакционални лоби сматра да је за њих боље да по сваку цену имају слободу избора, али препоручују и да се не вакцинишу. На основу тога види се да за сада **нема директног сучељавања**, као и да неће ни да га буде, јер кад би га било антивакционални лоби би морао да докаже да се имунизацијом не смањује број оболелих и смртних случајева од болести које се њом превенирају. Даље, морали би да сучеле своје аргументе са званичним ставом у којима се јасно види у чему је њихова предност. Све приче о светској завери беле мафије, фармакомафије, дискриминације у квалитету вакцина, чак и да су тачне, захтевале би ангажовање у другом, а не овом смислу. Прихватимо рецимо тезу о генетски штетним изменама на вакцини коју је неки произвођач направио и које се рутинским анализама пре употреба вакцине не могу установити. Ко то тврди прво мора да одговори на питање како је таква вакцина пре уласка на тржиште прошла независне провере других компетентних институција. Даље, зар свака држава нема довољно стручњака са којима и сама може да организује такво истраживање? Замислите да се тим независним истраживањем открије тако нешто. Да ли тај производни

систем може даље да опстане на тржишту? Теорије завере су нешто што је добар посао за жуту штампу, али не и за озбиљан и одговоран посао као што је имунизација.

Без обзира на аргументе изнете у претходном пасусу политичка борба антивакционалног лобија је легална, јер има за циљ измену закона о имунизацији у оном делу у ком се он односи слободу избора за примање или не примање вакцине. Када би поред тога инсистирали на јачању националних служби контроле вакцина, а не на рекла, казала, теоријама завере, вероватно би и њихове активности добиле и легитимитет. Овако борбени дух усмерен ка одбрани личних слобода за добробит наше деце, против светских моћника, свакако је политички некохерентно, јер онај ко се бори за личне слободе требао би да има либерално опредељење, које не подразумева границе (наша деца), а свакако није супротстављено крупном капиталу на начин његовог сатанизовања без аргумената. Једно од јереси либерализма је неаргументован напад на слободно деловање других.

Филозофско-политички и етички угао проблема

Било који друштвени проблем да анализирамо и на било који начин, на крају морамо да завршимо на моралу у политици, мада је било и другачијих мишљења⁷. Решавање проблема подразумева неко деловање, а оно се у овом домену углавном односи на очувању сопствене или угрожавању туђе слободе. Тако је и са слободним избором за и против обавезности имунизација. Мислим да не правим грешку ако проблем поставим тако што ћу да кажем да ми у ствари ту говоримо о слободи пре слободе или слободи зарад будуће слободе. Свесни смо чињенице да су деца док не постану физички и интелектуално зрела под надзором родитеља и (или) друштва. Тамо где се живот сматра нечијим власништвом и дете има свог титулара. Савременији приступи да се помери граница у којој се поштује воља (слободна воља-слобода) детета и пре пуне зрелости, не може се применити на слободу избора при вакцинацијама, јер се са њима започиње у првој години живота. Дакле, друштво на свој начин и родитељи на свој, желе да дете доживи, здраво и без хендикепа од заразне болести, своју пуну зрелост. Да достигне тренутак кад може да рачуна на своју слободу.

Даље, у фокус поставимо човеков дух и његову тежњу за истином, односно рационалним решењима. Да ли заједно постоје неке истине које су универзалне и неке које подлежу историјском развоју друштва и људске свести у оквиру тога, или само једне или само друге? Ко се попење на брдо види више од онога у подножју, али и један и други гледају истим чулима

⁷ На српској политичкој сцени је у једном тренутку било речено: "Коме је до морала у политици нека иде у цркву".

исти онај свет који је прилагођен њиховом начину перцепције и размишљања. Кад си у пустињи вода ти је најдрагоценија ствар, а кад си упао у бујицу она ти је највећа опасност. Може ли се у друштву одлучивати само експертски, рационално, без емоција, сећања, без метафизичких одлука о лепом и добром?

Сама одлука чему дати предност, односно на основу ког критеријума се одлучује има везе са реченим у претходном пасусу. Људски живот је нешто најдрагоценије у свим друштвима и свим временима људске историје. То би требало да је неспорно. Околности нас често терају да гледамо како се људски животи супротстављају, па да тада меримо шта треба да учинимо. При том не мора да се ради о рату или директном сукобу. На примеру имунизације неки од родитеља желе да заштите своје дете од вакцине, јер сматрају да она може да га убије. Друштво тај поступак посматра као потенцијалну опасност за друге, јер сваки невакцинисани је сутра потенцијално оболео и неко ко ту болест може да шири са несагледивим последицама. То је сукоб две концепције, једне која је за то да се човек меша у природне токове и друге која жели да се не меша.

Поред напред изнетог, морам да наведем и неке чињенице. И родитељи и друштво се ту постављају са аспекта некога ко турски одлучује о самом детету. Огромна већина родитеља за сада препушта друштву (закону) задњу реч, јер иза ње стоји савремена наука са свим својим достигнућима и већ доказаним резултатима. Они желе да њихова деца доживе зрелост на један рационални начин како то предлаже савремена наука. Препустити децу природној селекцији у условима савременог живота, где је наталитет јако низак, доводи нас у ситуацију да ризикујемо да останемо без потомства⁸, па је зато одлука многих родитеља да прихвате законска решења логична. Један мали број оних који мисле другачије због теорија завере, страха или било чега другог, одлажу проблем за касније. Кад дете постане зрело суочиће се са дискриминацијом при упису у школе или поједине колективе, јер потпуно је нормално да ће свако друштво да штити лојалне грађане, као и да свака слобода има своју цену. У овом случају слободу користи родитељ у име детета, а терет слободе касније сваљује на то исто дете. Дискриминација отвара питање неједнакости, коју сваки закон покушава да избегне, па и Закон⁹ који регулише имунизацију. Он се труди да сва деца буду подједнако третирана. Дакле, деца која приме вакцину двоструко су законом заштићена; прво што су заштићена од оболевања и последица оболевања од болести које се превенирају и друго што су заштићена од касније дискриминације. Исаиа Берлин у свом

⁸ Често се ово злоупотребљава у теоријама завере. Када се каже да се ради на вакцинама у овом контексту мисли се на то да се увођењем вакцина у земље са високим наталитетом смањује притисак на родитеље да имају много деце, па се тиме на индиректан начин релаксира демографски притисак.

⁹ Закон о заштити становништва од заразних болести- "Службени гласник РС" Бр. 125/04 и 36/15

есеју о “Два схватања слободe” говорећи о њеном позитивном и негативном типу, односно о томе ко ти одређује ниво твоје слободe и колико си ти слободан да нешто неспутано урадиш, рекао би да закон у ствари штити од личне жеље за ирационалним приступом. Рационалан човек неће хтети да угрози слободу других, односно да својом слободом наруши право другогa на слободу, а ирационалан неће да води рачуна о туђим слободама. Много је расправа утрошено да се направи дистинкција између човековог свесног деловања у складу са рационалним разлозима, од деловања које је оптерећено унутрашњим страстима, ирационалним навикама, митовима...Човек је свестан да је слободан онолико колико је независан и од природе уопште и од своје природе. Своје деловање усклађује са рационалним решењима. Шта је рационално решење за појединца? У условима непосредне опасности он може да се одлучи да реагује и ирационално, па да у моралном смислу такво решење не гледамо тако строго (неко рецимо убије у условима кад му је живот угрожен да би отклонио претњу за сопствени живот-па му ни настрожији деонтолози не могу лако да замере на чину убиства). Сасвим је другачија прича када се исти тај појединац стави у позицију члана заједнице. Друштвени токови па у том смислу и здравствено стање становништва, захваљујући развоју медицине и науке уопште, може да се прати и усмерава. За друштво је сасвим нормално да се нека појава спречи у колико се то може. Вага се да ли тако нешто има смисла или нема. О ефекту стаклене баште није се причало пре стотину година, јер са једне стране била су слаба сазнања о том, нисмо били у стању да обављамо егзактна мерења и једноставно били смо удаљени од тог проблема. Данас у космичкој ери, ери метеоролошких сателита свест о њој, као и опасност коју носи са собом почиње да утиче на много рационалније облике понашања, који се састоје у технологијама чији су крајњи процесни производи далеко пречишћенији. И ако су те технологије скупље и самим тим производи, што оптерећује свакога појединца, крајњи ефекат тога је да корист далеко надмашује штету. Тако је и са вакцинама. Од Ценера, када се “калемило” и када се суштина процеса није знала до данас, када се ради на генетском инжењерингу вакцина прошло је мање од три века. Импресивни резултати у заштити од заразних болести, јако ретки нежељени ефекти и недовољна здравствена просвећеност, оправдавају рационалност одлуке да се вакцина уведе у обавезне мере у заштити од заразних болести. Да ли се овде ради о условима непосредне опасности у којој неко може да прибегне ирационалном решењу? Не само да се не ради о условима непосредне опасности, него и ако се ради о условима непосредне опасности, тек онда се уводе ванредне мере додатне имунизације становништва. Друштво се дакле приклања рационалном решењу, а оно је за заједницу највећа срећа највећег броја људи, како гласи утилитаристичка

максима. Расправљајући о периоду просветитељства и рационализма и слободи Исаиа Берлин¹⁰ каже: Кад човек нешто зна, кад верује да је то нужно -рационално нужно- не може истовремено и бити разуман и желети да ствар стоји другачије. Наиме, желети да нешто буде друкчије него што мора бити – с обзиром на нужности које владају светом – значи бити *pro tanto* или неук или неразуман. Страсти, предрасуде, страхови и неурозе долазе од незнања и попримају облик митова или илузија. Покоравати се митовима, било да они потичу из живахне уобразиље безобзирних превараната који нас обмањују да би нас искористили, или из психолошких и социолошких узрока, значи пристати на један вид хетерономије, допустити да нас спољашњи чиниоци воде ка нечему што можда нисмо желели”. Интересантан је приступ и других мислилаца с краја деветнаестог века. Фихте каже да се не може очекивати од онога ко учи да схвати зашто нешто мора да учи, али да ће то тек касније да схвата; а о вакцинацијама рецимо каже: “Да бих од тебе направио рационално биће морам да те натерам да примиш вакцину против великих богиња, и ако ти то можда не желиш”.

Неки каснији мислиоци били су склони да духу поред рационалности признају и неке метафизичке карактеристике, као што је његов историјски развој (Хегел, Маркс). Човек јесте рационално биће, али на њега утиче како развој науке, тако и историјске чињенице, наслеђе, социјални фактори. Због тога је потпуно логично да се прихвате две ствари; прво да неки закони кроз време губе свој смисао који су имали настанком, па се или делимично или у целини морају да мењају и друго, потпуно је логична различитост у приступу према истом проблему широм света. Норвешка и Шведска уласком у двадесето столеће били су у ситуацији да им се друштва готово потпуно униште од туберкулозе која је харала. Са друге стране, тешка социјална ситуација изискивала је читав низ мера у законодавству, које су предузеле те две државе како би се сузбила туберкулоза и побољшали социјални услови. Поучени историјским искуством они и данас у борби против карцинома грлића материце спроводе обавезујуће скрининг прегледе, а казне за не одазивање на те прегледе су ригорозне. У државама са изразито либералном економијом и законодавство даје мало више простора за одлуку о слободи имунизације, али је јако рестриктивно у условима актуелне опасности (већ сам навео пример неких држава САД које су суспендовале право приговора на верско опредељење при имунизацији због претеће епидемиолошке ситуације).

Шта да се ради у нашим условима

10 Берлин Исаиа (1992): Четири огледа о слободи - Два схватања слободе, стр. 227; Београд, Филип Вишњић

Српска медицина и њено законодавство имали су специфичан пут. Развијано под окриљем медицине средњеевропских земаља (Аустроугарска, Немачка, Чешка), где је однос према дужности па и медицинској пословично строг, свом је духу придружила и строгост војног санитета, који је прошао голготу Великог рата са народом и у њему стекао велики углед. Због тога су скоро сви закони који су доношени у домену медицине имали такву ноту. Поред наведеног не треба заборавити и веома тешку хигијенско-епидемиолошку ситуацију и слабу здравствену просвећеност становништва једне неразвијене земље каква је била Србија, па касније и Југославија.

Друштвена свест у нашој средини у последњих педесет година знатно се променила када је у питању однос према проблемима здравља. Њу данас карактерише сазнање о значају превентиве, мада недовољно, али истовремено и заборав о погубности неких болести које се превенирају имунизацијом. И док у том смислу не заостајемо много за другим друштвима, дотле у политичком смислу нисмо успели да се профилишемо. Тешко је препознати ко заступа које идеје и да ли је у томе принципијелан. У тој борби злоупотребљавају се и друштвено врло осетљива питања. Дода ли се томе и упливисање политичких фактора са стране добија се слика хаотичног политичког простора. У таквој ситуацији не може да изненади да и најделикатнији закони из домена здравствене заштите не буду предмет политичке нагодбе, како је то у једном тренутку било и са актуелним Законом о здравственој заштити. Мислим да таква политичка клима не погодује либерализацији законодавства, па да због тога овај проблем требамо да оставимо за неко друго време. До тада здравствена служба треба да се ради на интензивном здравственом просвећивању. Онај други, исто тако тежак део, који се односи на политичко просвећивање и где је по мени дужи пут, није у моћи здравствених служби.

Да закључим. Негативна слобода како је означава Исаиа Берлин, присутна у нашем законодавству примерена је времену и околностима у којима живимо. Обавезност имунизација изречена у Закону тера нас да не поступамо ирационално, како родитеље, тако и лекаре, који у појединим случајевима могу да почну да “заступају своје мишљење”. Измене закона су сасвим легитимне кад за то сазреле околности. Лекарима би свакако било лакше да и онај мали ризик од нежељених ефеката поделе са родитељима, који би у условима позитивне слободе у сагласности са кантијанским ставом поступали у складу са рационалним решењима. Имамо искуства неких земаља (Велика Британија напр.), који су у једном тренутку заузели либералнији став према обавезности имунизација, па су своје мишљење због наглог погоршања епидемиолошке ситуације морали да мењају, јер су преценили ниво здравствене просвећености својих суграђана и поверење у здравствену службу.

Моје лично мишљење је да би у будућности поред здравственог просвећивања становништва морали да радимо и на јачању оних институција, које су у нашем друштву задужене за контролу вакцина, пошто је очигледно да смо нечијим погрешним поступањем или вољом, дошли у ситуацију да смо технолошки заостали и неспособни за прављење сопствених вакцина. Можда би на том плану могла да се искористи и снага антивакциналног лобија и то оног њиховог дела који се залаже за “борбу против међународне завере”. О другима који су против вакцина уопште бесмислено је трошити речи.

И на самом крају треба да се подсетимо да медицина почива на поверењу између здравственог особља и грађана. Ти мостови морају да се граде и у ситуацијама где смо стицајем разних околности супротстављени.

Михаило Луковић

7.8.2015 Чачак